

2007-02-28

En genomgång av förhållandena kring konstnärers ekonomiska situation i anslutning till utställningar av deras verk

På uppdrag av Konstnärernas Riksorganisation har journalist Gunilla Litzell djupintervjuat konstnärer och arrangörer.

Del 1. Rapport:

”Om man bråkar straffar det sig” 2

Del 2. Konstnärsintervjuer:

Citatsamling.....10

Del 1. Rapport:

”Om man bråkar straffar det sig”

En genomgång av förhållandena kring konstnärers ekonomiska situation i anslutning till utställningar av deras verk.

Vem ska egentligen betala för konsten i samhället? Frågan har ställts många gånger och svaret är alltid det samma, oavsett vem svararen är: ”I alla fall inte vi.” Så som verkligheten ser ut idag är det konstnärerna själva som axlar det ekonomiska ansvaret för att vi har ett dynamiskt konstliv omkring oss. Museer och konsthallar har inget försörjningsansvar för konstnärer, det är inte ett kontroversiellt påstående. Däremot är nivån på den ersättning arrangörer betalar i samband med utställningar i allra högsta grad kontroversiell. Är den god, är den tillfyllest eller är den rent av oskälig. Där går åsikterna vitt isär.

Det uppstår dessutom ofta en cirkelbevisning, där arrangören hänvisar till KRO:s rekommendation och anser sig ha uppfyllt den. Från vår synpunkt är det, det statliga avtalet man hänvisar till vilket endast anger en miniminivå. Samtidigt har vi sagt upp det avtalet, eftersom det inte ger rimlig ersättning till konstnären.

*”De säger bara att de inte har pengar.
Det är som ett mantra.”*

I konstvärlden är det ett axiom att den minsta budgetposten i en utställning är ersättningen till konstnären. I många fall får hon eller han ingen ersättning alls och slutsumman för konstnärens egen del stannar påfallande ofta på minus, när utställningen är klar. I samtal med representanter för arrangörer ses inte detta som ett stort problem. Det finns inte pengar, alltså kan man inte betala ersättning. Nog sagt. Ingen uppfattar att man utnyttjar ett överläge, situationen är helt enkelt hävdvunnen och inte ifrågasatt.

Planering och budgetfördelning i samband med en utställning följer oftast samma mönster. När arrangören vet vilka externa resurser som behövs tar man in offerter. Vad avser designers, snickerier, elektriker och annan expertkunskap meddelar firmorna vad arbetet kommer att kosta och har ingen konkurrent ett avsevärt lägre bud betalar arrangören detta. Och så ska det ju till konstnärer för att det ska bli

någon utställning av... Hon eller han får veta vilken summa hon får disponera, upp till ett tak. Sen är det upp till henne att hålla sig inom de givna ramarna. Detta gäller i de fall arrangören betalar en produktionskostnad, utöver visningsersättningen. Det helt motsatta förhållningssättet gentemot övriga externa experter, med andra ord. När arrangören bara betalar en utställningsersättning meddelas konstnären vilken summa hon eller han kommer att få och så är saken klar.

En besläktad omständighet är att av och till händer det att arrangören gör ändringar i sina planer eller vill ha mer än vad som ingick i en ursprunglig överenskommelse. För t ex arkitekten eller snickerifirman är det självklart att då omförhandla kontraktet, för konstnären är det lika självklart att ägna sig åt skademinimering.

"Man har inte mycket att sätta emot."

Det finns en rad omständigheter i samband med en utställning, förutom den magra ersättningen, som lämnar mycket i övrigt att önska. Den oprofessionella hanteringen kring kontrakt och avtal är en sådan.

Det hör till undantagen att ett skriftligt avtal tecknas i samband med en utställning. Oavsett storlek på institution/arrangör och utställning, sker de flesta överenskommelser enbart muntligt. Sedan det framkommit i media att Moderna museet nästan uteslutande arbetade med muntliga överenskommelser har en konsthall, i sin kontakt med en konstnär, t o m hänvisat till dem, för att understryka vad som är praxis! De konstnärer som insisterar på ett kontrakt brukar dock få det, om än inte alltid.

Majoriteten av de tillfrågade konstnärerna har erfarenheter av de problem som uppstår om något går snett i samband med en utställning, t ex om ett verk blir förstört, och det inte finns något avtal. Den enskilde konstnären upplever sig sällan som en jämbördig part i en sådan tvist, där ord står mot ord.

För den enskilde konstnären finns dock ett lika enkelt som okänt sätt att kringgå bristen på skrivna avtal. Efter samtalet där den muntliga överenskommelsen träffas skickar man ett bekräftelsemail till arrangören och räknar upp allt det som man kommit överens om. Även om motparten inte svarar på mailet, blir det ett juridiskt hållbart dokument efter ett par veckor, och anses i en eventuell tvist vara ett avtal.

Det finns konstnärer som, av olika skäl, väljer att arbeta avtalslöst. Det handlar då om ett medvetet beslut från deras sida, ofta baserat på känslan av konstnärlig frihet. Att arrangörer väljer att ständigt ta den risk det innebär att inte ha en

juridiskt reglerad överenskommelse om ansvar, skyldigheter och åtaganden är mer häpnadsväckande. Att det ens finns ett enda exempel på en arrangör som hoppade av i sista stund när den ekonomiska uppgörelsen skulle fästas på papper är mer än sanslöst.

Det råder en helt annan avtalskultur i samband med grupputställningar. Där är det betydligt vanligare förekommande med skrivna kontrakt. De är då standardiserade och likalydande för samtliga utställande konstnärer. Det handlar inte om avtal som förhandlas fram, dock, utan rör sig i majoriteten av fallen om ett färdigt dokument som konstnären har att ta ställning till i sin helhet.

Ett genomgående tema är att den enskilda konstnärens erfarenhet av utställningsverksamhet betyder väldigt mycket. Man lär sig genom att gå på nitar, och uppenbart är att arrangörernas agerande ofta resulterar i just "nitar" för den oerfarne konstnären. Det säger mycket om klimatet mellan arrangörer och konstnärer, att de aspirerande konstnärerna så påfallande ofta får vandra så att säga genom samma minfält, innan de lär sig veta var man ska sätta ner fötterna. Men det visar också på att man inom konstnärskollektivet inte är så bra på att dela med sig av sina erfarenheter och ge unga kolleger en hjälpande hand. Beror det på den hårda konkurrensen i branschen eller på yrkets inneboende ensamvargs-syndrom? Kanske en smula av båda delarna.

En av de intervjuade konstnärerna, som idag är ett etablerat namn i konstvärlden, mindes sin oförställda förtjusning när hon för första gången ställde ett ekonomiskt anspråk och fick det godkänt utan prut. Det var inte länge sen och även kända konstnärer får allt som oftast acceptera ersättningar som i varje annat yrke skulle betraktas som ett skämt.

Att det är stadgat i det statliga avtalet att statliga museer och institutioner ska ta initiativ till att avtal alltid skriv, kom som en total överraskning för de flesta. Pinsamt nog även för somliga representanter för just de statliga institutionerna. Bara tre av samtliga intervjuade hade någon erfarenhet av den sortens initiativ. Riksutställningar intar i det här sammanhanget en positiv särställning. Samtliga tillfrågade som arbetat med dem ansåg att de fick ett föredömligt tydlig avtal. Att det inte var förhandlingsbart, utan presenterades som ett färdigt dokument som det bara var att acceptera, kom dock inte som någon överraskning för de inblandade.

"Man får ta det som det är om man vill ställa ut."

Det står helt klart att konstnären är fullständigt medveten om sitt underläge gentemot arrangören. Mitt intryck är att arrangören är mindre medveten om den

situationen, eller snarare mer oreflekterande. Med bara några få undantag säger konstnärerna att de alltid ställs inför en "take it or leave it"-situation när de blir kontaktade om en utställning. Något förhandlingsläge gives aldrig och arrangören kan reagera med tydlig förvåning om konstnären tar initiativ till en sådan. Hos medelstora och mindre arrangörer är erfarenheten om och vana vid förhandlingar inte allmänt förekommande.

Det finns betydligt fler konstnärer än det finns tillfällen till utställningar. Konkurrensen är knivskarp och alla inblandade parter vet att utställningen är ett av konstnärens viktigaste redskap för att bli uppmärksammad och kunna driva sin karriär vidare. Syns man inte finns man inte. Och många unga, förhoppningsfulla konstnärer går med på i stort sett vilka dåliga förhållanden som helst för att få möjlighet att delta i en utställning. Det är den enskilt största bidragande faktorn bakom de magra och ofta direkt eländiga villkor som arrangörerna slentrianmässigt erbjuder.

"Man måste spela glad och tacksam, vad man än känner."

Museer, konsthallar och andra arrangörer har alltid i det enskilda fallet en begränsad budget, det är inte ifrågasatt av någon. Men synen på hur olika kategorier av yrkesmänniskor betalas i samband med utställningsverksamhet talar ändå sitt tydliga språk. Utformning, teknik och arrangemang får kosta, konstnären får inte det.

Ett resultat av den ordning som har vuxit fram är att villkoren i (den muntliga) överenskommelsen aldrig någonsin är till konstnärens fördel. En majoritet anser snarare att de överenskommelser de erbjuds många gånger är direkt oskäligen. En enda av de tillfrågade svarade "nej" på den frågan, han ansåg inte att han blivit erbjuden oskäligen villkor. Han hade dock mycket lågt ställda förväntningar i inledningsskedet, så min slutsats är att han förväntade sig noll och fick lite. Alltså var det en förbättring.

Att man ska få ersättning för ett verk som man blivit ombedd att skapa speciellt för en viss utställning kan för de flesta framstå som något självklart. Konstnärers erfarenhet är dock av annat slag. De kan inte ens ta för givet att deras direkta produktionskostnader ersätts fullt ut. Det vanliga är att hon eller han erbjuds en klumpsumma och förfogar självständigt över den. Om verkets produktionskostnad överstiger den summan får konstnären själv stå för mellanskillnaden, vilket inte är ovanligt. Naturligtvis är de större institutionerna bättre än små arrangörer på att betala för de verk de beställer. Men i samband med utställningen på en välrenommerad konsthall fick en konstnär lägga till flera tusen för omredigering av en film, efter begäran från arrangören.

När det gäller kringkostnaderna runt en utställning är det vanligaste att arrangören står för vissa, typiska kostnader, som transport av verk, försäkringar, större byggen på plats, vernissagekort, marknadsföring, teknisk utrustning, vernissageloknader. Naturligtvis finns undantag. Det förekommer inte sällan att konstnären får ta halva kostnaden för t ex vernissagelokort och hemtransporten av verken. Och särskilt om man inte i förväg har avtalat om det kan det bli näst intill oöverstigligt. Särskilt om man gör otraditionella verk. De där 1.500 säckarna sand som var en spännande installation förra veckan är nu ett sopberg som någon måste få bort.

En kostnad som det är mindre självklart att konstnären får ersättning för är resor till och från utställningsorten samt eventuellt uppehälle på orten. Här är variationen stor. De erfarna konstnärerna och de som är etablerade i konstvärlden tar detta för givet och får det i allmänhet. Till stor del avgörs kostnadsfördelningen mellan konstnär och arrangör av var i hierarkin man befinner sig, både som konstnär och som arrangör. Utifrån intervjuvaren finns det vissa genomgående skillnader mellan olika typer av arrangörer (konstbildande föreningar, statliga, kommunala, privata arrangörer). Och det finns genomgående en större förståelse för att små föreningar och konstnärskollektiv har mycket begränsade resurser.

Däremot är det inte helt ovanligt, på någon nivå, att arrangören föreslår ”byten”, så att konstnären får t ex vernissagelokort, en extra tidningsannonser, några fler kataloger, tjugigare vernissagefest och liknande i stället för kontant utställningsersättning. Det är bland annat sådana arrangemang som ständigt bidrar till att utställningar allmänt blir en förlustverksamhet för konstnärerna.

”Alla som jobbar åt det offentliga får både meriter och betalt.”

Två av de faktorer som konstnärerna generellt sett reagerar starkt negativ på är dels att de så ofta förväntas betala för att kunna delta i en utställning och dels att de förväntas arbeta gratis i samband med den.

Det förstnämnda har jag berört i samband med att inte få betalt för sina produktionskostnader, ens för ett beställningsverk. Det utbredda och självklara gratisarbetet med att iordningställa en utställning drar med sig avsevärda kostnader för en konstnär, kostnader som han eller hon sällan får någon ersättning för. Det finns dessutom en hel del arbetsuppgifter under en pågående konstutställning som konstnären förväntas utföra utan ersättning.

En genomgående kommentar i intervjuerna berör det faktum att under en hängning/installation av en utställning kan flera personer arbeta sida vid sida och jobba med samma saker. Samtliga utom konstnären får betalt för arbetet. Det understryker konstnärens underordnade ställning att hon eller han under kanske

en veckas tid samarbetar nära med en grupp människor i full vetskap om att de får god ersättning för samma arbete som hon själv utför gratis. Dessutom blir det i praktiken så att konstnären faktiskt betalar för den arbetstiden, eftersom det är tid då hon eller han inte kan ägna sig åt annat produktivt arbete. Det är ännu en minuspost i konstnärens egen utställningsbudget.

Ett annat problem dyker också upp i diskussionen kring det faktum att konstnären förväntas ställa upp med gratis arbetskraft. Det är att en eventuell utställningsersättning ofta slukas av omkostnader i samband med arrangemangen kring utställningen. Det handlar om allt från större förhållanden som resor och möten – som är att hänföra till kategorin obetald arbetstid – till småsaker som att det kanske fattas speciellt material, ända ner till skruvar, som konstnären måste köpa själv.

Däremot är det numera oftast en självklarhet att arrangören håller med dyrare, teknisk utrustning och specialarrangemang i lokaler. Flera konstnärer anser dock att kunnigheten, milt uttryckt, inte alltid är på topp hos utställaren, varför kvaliteten ibland kan bli lidande, framför allt när det gäller teknisk utrustning som videoprojektorer med allt vad där tillhör.

Samtliga tillfrågade konstnärer anser att uppgiften ur KRO:s undersökning från 1998, som säger att 2/3 av alla konstnärer går med ekonomisk förlust i samband med en utställning, verkar fullständigt trolig även idag. Somliga ifrågasatte om inte siffran är i underkant. När det gäller de egna förlusterna var det ingen som tvekade, de har många erfarenheter av det.

”Arrangörerna tycker att de idkar välgörenhet.”

Ett återkommande försvar för de låga utställningsersättningarna till konstnärer är att en utställning i sig genererar positiva följeffekter, som ringar på vattnet, vilka ger inkomster till konstnären under och efter utställningen. Det skulle ske i form av försäljning, ökad uppmärksamhet, ytterligare erbjudanden om utställningar o s v. Det lönar sig alltså i längden att ställa ut, trots allt.

Sanningen bakom den här myten är att nästan alla konstnärer då och då ser sig tvungna att tacka nej till utställningar för att de helt enkelt inte har råd att delta. Bryter man ner ”ringarna på vattnet”-myten och granskar varje komponent framstår den bistra verkligheten. Det händer att konstnären får verk sålda i samband med en utställning, men det är lång ifrån självklart. På museer säljer man inte alls, och knappt på de större konsthallarna heller. Arrangören ser det ofta inte alls som sin uppgift att agera säljombud, så ingen finns på plats för att ta tillvara konstnärens intressen i det fallet, även om det inte är ovanligt att arrangören vill ha

30 procents provision på eventuell försäljning. På det stora hela är försäljning av verk en försumbar inkomstkälla för de flesta konstnärer, just i utställnings-sammanhang.

Påståendet att utställningen genererar uppmärksamhet beror i mångt och mycket på var i hierarkin man befinner sig. Ofta är den enda publiciteten den eventuella annonsering som arrangören gör, något som somliga dessutom inte drar sig för att låta konstnären vara med och betala i en eller annan form.

Att en utställning leder till en annan är dock inte helt ovanligt, men det leder snarast in i en ny förlustsituation. Alla konstnärer drömmer om att "slå igenom" och komma dithän att de kan skapa en anständig försörjning genom sitt konstnärskap. Men vägen dit är kantad av den ena förlustbringande utställningen efter den andra. Alla parter på konstscenen vet att utställningar är oerhört viktiga och som konstnär vill man vara med och bli sedd. Syns man inte så finns man inte. Det är också smickrande att bli ombedd att ställa ut i de större, prestigefyllda sammanhangen.

Men när det år efter år bara handlar om en stafett av förlustbringande utställningsverksamhet, samtidigt som man kan läsa i pressen om hur ofantligt mycket pengar det finns inom konstvärlden, växer så småningom förbittringen hos konstnären över att alltid och självklart vara den som blir Svarte Petter i spelet om konstmiljonerna.

Och samtliga intervjuade konstnärer har vid minst ett, oftast flera, ibland de flesta, tillfällen deltagit i en utställning där de gjort en ekonomisk förlust. Många tvekar inte att hävda att det alltid är en självklar förlust att ställa ut.

"Jag har gett upp alla försök att få betalt för mina bilder."

Ett speciellt område visade sig vara ett "svart hål" när det gäller kunskap och medvetenhet. Det är frågorna om upphovsrätt. Både arrangörer och konstnärer tycks lika främmande inför begreppet. Det är ett stort och svårt område, där tvister och revirstrider kan uppstå. Men tumregeln är att varken konstnärer eller arrangörer har någon större kunskap på området och det nämns sällan i diskussioner. Bara ett statligt museum, Moderna, har en medveten policy i frågan. I samband med att man träffar överenskommelse om att ställa ut en konstnär kräver man också skriftligt på att hon eller han avsäger sig upphovsrätten och ger museet fri dispositionsrätt av bilder för aktiviteter i samband med utställningen. Att bilder av verk ligger på institutionens hemsida lång tid efter det att utställningen är avslutad ses inte som ett problem.

Upphovsrätt är helt enkelt inte en fråga man ägnar speciellt mycket uppmärksamhet åt i konstvärlden. Nästan utan undantag är det över huvud taget inte något som nämns i samband med överenskommelser om utställningar. Några konstnärer är medlemmar i BUS och tänker inte mer på den saken eller på att bevaka sina egna intressen. På frågan om upphovsrätten brukar nämnas i samband med överenskommelser om utställningar svarade de flesta bara ett enkelt "nej".

"Man har inte råd att hamna i onåd."

Eftersom många av konstnärerna, som svarat på frågor i samband med föreliggande undersökning, speciellt har påpekat att de inte vill bli nämnda med namn, förekommer inga alls i redovisningen.

Det framkom att detta är mycket känsligt, eftersom ingen vill stöta sig med utställningsarrangörerna.

Denna, ganska allmänt spridda, inställning, som framkom som en "biprodukt" av intervjuerna, avslöjar ett klimat som är lika spontant oreflekterat som det är en omedveten bekräftelse på konstnärens självklara underläge gentemot utställningsarrangören.

Del 2 Konstnärsintervjuer:

”Man har bara två saker att välja på, att jobba gratis eller stämplas som en bråkstake.”

I intervjuer med 25 konstnärer, slumpvis utvalda och med riksspridning, har följande kommentarer fällts som svar på direkta frågor:

Rena hästmarknaden

Att arbeta under juridiskt helt oreglerade former är det absolut vanligaste. Vilken annan bransch är regelmässigt beredd att ta den risken? Inte ens om man anlitar svart arbetskraft sker det på lika lösa boliner. Men i konstvärlden är det mer regel än undantag.

- Numera ser jag alltid till att få ett kontrakt, men det sker ALDRIG på arrangörens initiativ.
- Om arrangören känns pålitlig kan jag strunta i kontrakt.
- Jag har aldrig upplevt nåt sånt. Man får bara muntligt besked om budgeten.
- Aldrig nånsin, inte varit i närheten, inte ens på Malmö konsthall. Utom en gång, när jag jobbade åt en reklambyrå. Men när jag ställt ut i Finland och Danmark har jag alltid fått kontrakt.
- Jag kräver alltid kontrakt. Gävle konsthall nonchalerade att underteckna det i ett halvår. När det till slut blev nödvändigt backade de ur – tre veckor före vernissagen.
- Det är inte vanligt vid separatutställningar, men oftast vid grupputställningar.
- Det är vanligare hos kommuner och landsting.
- Det verkar vara norm att avtala muntligt.
- Vissa är inte vana vid att man ber om det.
- Jag skriver mina egna kontrakt.
- Det fungerar ofta väldigt bra med konstnärsdrivna, ideella organisationer.
- Jag skulle aldrig vilja ha ett skrivet kontrakt. Det begränsar min konstnärliga frihet. Jag vill inte ha såna krav på mig.
- Bara diffusa, muntliga avtal, som mer kan kallas möten.
- När jag ställde ut på Liljevalchs skötte de sig exemplariskt.
- Det har jag aldrig varit med om.

Passar inte galoscherna...

Finns det generellt sett nåt utrymme för förhandlingar inför en utställning? Svaret är ett entydigt och samstämmigt ”nej”.

- Det är bara att tacka och ta emot det kulturhuset bjuder.
- Läns museet gör mig nervös och får mig att känna mig mindre värd.
- Man ges en negativ inställning redan på konstskolan om synen på sig själv och sitt värde.
- Jag har aldrig varit med om någon förhandling.
- Man får ta det som det är, om man vill ställa ut. Jag är ofta missnöjd, men måste spela glad och tacksam.
- Det finns inget att förhandla om. Den jag talar med har sällan någon budget till mig. Envisas man så missar man den utställningen, särskilt på museer och konsthallar.
- Jag brukar förhandla om mina omkostnader, men det är inte alltid självklart.
- Det beror på hur påstridig man är och vem man vänder sig till.
- Jag säger nej till dem som inte vill betala alls, det är ingen förhandlingsfråga. Annars är det enkelt, de säger vad de vill ha, jag säger vad det kostar.
- Det finns ingen kunskap om förhandlingar hos motparten, ingen förhandlingsvana. De ser sig som så överlägsna. På Liljevalchs ordnade jag sponsorer till mycket mer än budgeten krävde, men fick inget som helst inflytande över hur pengarna användes.
- Ja, självklart, men det är jag, det. Det skulle aldrig ha gått förr.
- Även när det inte gör det, så accepterar jag det, om det är raka rör. Då vet jag vad jag ska förhålla mig till.
- Man känner sig i underläge, så det är svårt att sätta press på arrangören.
- Oftast, om det handlar om pengar, sägs det bara att pengar inte finns.
- Det är inte värt att ta strid och göra sig till ovän med dem, för några tusenlappar.
- Jag jobbar för mig själv och tycker det är kul om andra vill ställa ut. Det kan jag ju inte ta för givet.
- Arrangören tycker de idkar välgörenhet.
- De kan vara helt orealistiska och säga "Vi har 700 000 till projektet". Sen visar det sig att de kanske har 100 000. Det problemet återkommer gång på gång, att de inte har pengarna de går ut med, så det slutar med att jag får betala själv.
- I muntliga möten nämns summor som inte stämmer på riktigt. De kan prata om siffran i ett halvår, men kommer det på papper så backar de.
- Jag har varit med om det så ofta att jag automatiskt tar på mig en underdog-roll.
- Man har inte mycket att sätta emot. Vill man verka som konstnär så får man ställa upp på de villkoren.
- På Läns museet i Värmland förstod de inte ens mina frågor.

Fräck, fräckare, fräckast

I strikt juridisk bemärkelse är det inte tillåtet med avtal som innehåller oskäliga villkor. I överenskommelser om konstutställningar står de däremot som spön i backen.

- Det händer ofta och är väldigt provocerande. Det hotar mitt egenvärde, men många förstår inte ens det.
- Det händer jämt.
- Det är en skala mellan dåligt och mindre dåligt. De stora institutionerna framhäver helt skamlöst sin prestige.
- På gallerier. De tar betalt som om de vore agenter, men gör inte alls det jobbet.
- Man visar ofta mina videoverk i förskräcklig kvalitet av ren bekvämlighet. Man borde avtala om förpliktelser mot enskilda verk och inte få ha rätt att förstöra dem.
- Jag tycker inte ens att det statliga avtalet är skäligt.
- Värst är de jurybedömda utställningarna. De är så oerhört viktiga och det finns alldeles för få. Så de utnyttjar situationen, tar avgift av konstnären, låter honom vara med och bekosta katalogen, som de sen säljer och behåller intäkterna och tar provis på försäljningen av verk. Konstnären får bara betala. Ett exempel på sånt är Romelegården.

Smakar det så kostar det. Inte.

Beställer jag nåt så betalar jag för det, eller hur? Inte nödvändigtvis, om jag är en arrangör av konstutställningar.

- Jag fick inget utöver det överenskomna arvodet.
- Till Illustratörscentrums Portföljutställning i höstas ombads vi skapa en vepa med specifika mått. Den kostade oss 1 250 kronor som vi fick betala själva. Det betraktades helt som marknadsförning för oss själva.
- Till en filmfestival gjorde jag affischen – helt gratis. Det ansågs vara en ära att få göra den.
- Inte ombedd kanske, men indirekt. Då har jag inte fått betalt för det alls.
- I regel får man en engångssumma, den ska täcka allt.

Ebberöds bank

I ett avtalslöst klimat finns ingen självklar praxis när det gäller vem som ska stå för vissa regelmässigt återkommande utgifter och arbetsuppgifter. Allmänt kan sägas att ju högre upp i hierarkin man kommer, såväl konstnärernas som arrangörernas, desto billigare kommer konstnären undan. Ersättningen har dock oftast en förmåga att slukas av omkostnader. Tills man lär sig av erfarenheten att se om sitt hus efter bästa förmåga.

- Resor, transporter, försäkringar tar jag aldrig.
- Bonniers konsthall betalade en stor del av produktionskostnaden, men inte hela, för ett beställt verk. Jag fick betala två tusen själv, och fick ingen utställningsersättning. De hade unga, oproffsiga curators, vilket kostade mig tre extra arbetsdagar.

- Är du smart hyr du ut tekniken till arrangören, säger ”jag skickar en tekniker”. Sen kallar du dig tekniker, gör jobbet och fakturerar för en tekniker. För de får betalt, kan du tro.
- För det mesta står jag för min arbetstid och utebliven ersättning för tid då jag kunde ha gjort annat. Sen tar de resten.
- Generellt gäller att man hamnar i situationer när man är överens och sen förverkligas inte det.
- Ersättning för resor varierar mycket. Betald övernattning förekommer, traktamente existerar inte.
- De försöker alltid byta bort ersättningen mot annat, de är nog inte ens medvetna om det själva.
- Det händer ofta när jag var yngre. Nu har jag lärt mig att se upp för det. Det gör den väl alltid...
- Nej, jag håller nere alla såna kostnader till ett minimum.
- Det beror på. Får jag sålt nåt, hur lång är resan, måste jag övernatta flera nätter...? Allt sånt kan äta upp förtjänsten.

Inga gungor, bara karusell

Det kostar att ställa ut. Hur mycket varierar från situation till situation, men för en konstnär är det aldrig gratis i slutvändan att ställa ut sina verk. Mycket av gratisarbetet är dessutom nåt de känner krav på sig från arrangören att ställa upp med.

- Det beror ju på om man lyckas ordna billiga resor, billigare mat, ingen övernattning...
- Till skulpturer ersätter de oftast materialet, men inte till målningar.
- Vi är inte vana att tänka på ”kringet” som kostnader. Jag gick en kurs med konsulter och det var ett helt annat tänkande.
- Jag har aldrig tänkt på att möten och sånt är arbetstid, som kostar.
- Det förväntas att jag ska bygga upp stora installationer och själv stå för material och arbetskostnader. Ibland får jag slita en hel vecka utan lön.
- Resor och traktamente finns nästan aldrig med.
- Det har blivit vanligare att man ska skriva och bearbeta texter till kataloger, foldrar etc. Det är mycket jobb som tar mycket tid, men man får inte betalt för det.
- Alla mina privata omkostnader för färdiga verk står jag för, jag tar inte betalt för historiska kostnader. Det är enkelt och bra att jobba med tv, de har standarder för allt. Det borde de kunna ta efter som gör utställningar.
- Telefon, Internet, utskrifter, obetald övertid, skriva och redigera kataloger, websida och marknadsföring, ordna med fotografering, göra visningar... Åsikter man ger tas upp i andra sammanhang. Man åderlåtts på allt i samband med kontakt med en sån institution.
- Ett problem med en del konstföreningar är att de ger 10-15 procent rabatt till sina

medlemmar. Då tar de det först och ersätter mig därefter, så jag får stå för deras medlemsrabatt.

- Alla som jobbar åt det offentliga får både meriter och betalt.
- Alla andra företagare (snickare, elektriker etc.) skickar fakturor så fort de har satt sin fot på ett ställe. Skulle jag skicka en faktura skulle jag bli utskrattad och fakturan skulle hamna i papperskorgen.
- Man borde beräkna hängningskostnaden i förväg. Det kan ju uppstå merkostnader under arbetet som man måste ta själv annars.
- Arbetet före och under en utställning får man aldrig betalt för. I alla andra sammanhang, utom i konstvärlden, får man åtminstone tiotusen för en föreläsning.
- Det är nog det värsta. Ofta får alla andra betalt under veckan man jobbar tillsammans.
- Trycket är stort på att man ska ställa upp, så det är bara att bita ihop, oavsett vad man känner.
- Idéer avlönas aldrig. Jag är en idéspruta och kan känna att jag blir utsugen och får inget för det.
- Arbetskostnader för ett verk till en specifik utställning. Att sätta upp utställningen på plats.
- Man har bara två saker att välja på, att stämplas som en bråkstake eller jobba gratis.
- Jobba gratis? Man ska packa, lasta, transportera, lasta ur, hänga, göra efterarbete, underhåll under utställningen, ta bort packmaterial, vara närvarande på vernissagen, och på en extra pressvisning – om tidningen inte kommer ska man sitta och vänta i 3-4 timmar för säkerhets skull. Det förväntas att man gör allt detta. Man förväntas göra det utan en spänn i ersättning.

Numera är det nästan en självklarhet att arrangören håller med dyrare, teknisk utrustning och specialarrangemang i lokaler. Däremot anser flera konstnärer att kunnigheten inte alltid är på topp hos utställaren varför kvaliteten ibland kan bli lidande.

Är konstnärer självplågare?

När debet och kredit ska räknas ihop hamnar konstnären nästan utan undantag på minus, efter en genomförd utställning.

- De gånger jag har ställt ut har förlusten varit rätt stor.
- Det förtränger jag.
- Jag går alltid med förlust på utställningar. Man är som en gambler, som köper och säljer aktier. Fast man spelar bara bort sina egna pengar.
- Vid min senaste utställning skulle jag gått jämnt upp om jag hade sålt precis allt.
- Ska man se till en redig lön och pension så är det ju alltid en förlust.
- Man måste ha en positiv inställning och tänka att det kommer att generera mer.

Jag ser det som en del i en process i mitt arbete.

- Jag har aldrig gjort en utställning som gått med plus, men jag har gjort mig ett namn. Good will är inte kopplat till pengar.
- Jag går alltid med förlust. Jag har höga produktionskostnader och gör svårsålda verk.
- Det är en förlust i situationen men en investering i framtiden.
- Jag har aldrig gjort en utställning som gått på plus, men jag har gjort mig ett namn.

Lite skit får man väl ta – det blir bättre sen

Det tycks vara inställningen hos arrangörerna, vilket skulle motivera att de inte ersätter konstnärer ens i närheten av den nivå som andra yrkeskategorier håller för självklar. Ära, berömmelse och försäljning av verk är locktonerna som kommer från dessa flöjtspelare från Hammeln.

- Alla hoppas väl att det ska slå till nån gång och ge lite pengar, men för att komma dit krävs väldigt mycket mer jobb än inom nån annan bransch. Som konstnär är man helt utlämnad åt sitt eget öde.
- Det blir inte nån direkt försäljning i min situation, men chansen till stipendium ökar.
- Nej, man säljer inte på museer. Verken säljer inte sig själva och museerna har inget egenintresse av att sälja.
- Nej, det är inte alls så. För min karriär är t ex Bonniers inte alls viktiga. Man måste bedöma vad som är viktigt för en själv, vad det är värt för en själv och inte bara i pengar.
- Mina verk blir alltid omskrivna och det ger positiv PR även för museet, det blir en omvänd spinn off-effekt. Men de är inte speciellt väl tränade att ta tillvara det.
- Det är inget man kan räkna med.
- Sant till viss del. Om jag aldrig syns vet ingen om mig. Det händer att nån återkommer senare. Men det uppväger inte på långt när att man ska jobba gratis hela tiden. Det mesta det genererar är i så fall fler utställningar – som drar med sig fler utgifter.
- Det gör det ibland, men det är svårt att veta vad som är vad.
- Man lurar sig själv om man tror på det.
- Det är ju det man hoppas på. Uppmärksamhet i media betyder oerhört mycket. Där har arrangören ett stort ansvar som de sällan lever upp till, då de inte på samma sätt är beroende av att en enstaka utställning får uppmärksamhet. De har ju utställningar hela tiden och jobbar mer på sikt.
- Räknat på en femårsperiod är det en förlust.
- Det är som i andra subkulturer, det handlar om identitet. Det är viktigt att upprätthålla bilden av sig själv som konstnär.

Tack, men nej tack

Ibland väger självbevaringsdriften tyngre än längtan och ambitioner och konstnären tackar nej till att bli utställd. Alla har de erfarenheter från förlustaffärer inpå skinnet.

- Jag har tackat nej när arrangörer inte velat ersätta mig alls för en stor installation som kräver mycket jobb från mig. Det är märkligt att arrangörerna i dessa fall blir förvånade över att jag alls ber om ersättning och inte alls verka ha räknat med att nån kan säga nej. Det tyder på att konstnärer inte brukar kräva särskilt mycket för att få ställa ut och på en fräck grundinställning från arrangören.
- Om de vill ha nåt speciellt är det viktigt att jag tittar på vad det kostar mig och vem som ska betala. När jag vet det kan jag bestämma om det lönar sig eller inte.
- Nej, men ibland kan man önska att man hade gjort det, efteråt. Trots att det har funnits överenskommelser.
- I samband med Kulturhuvudstadsåret tackade jag nej, när vi uppmanades att själva finansiera våra projekt.
- Ibland tackar man ja fast man vet att man inte har råd, för det prestigemässiga väger upp. Man tvingas alltid till den avvägningen, för det kan vara rätt för karriären.
- Nej, då har jag gjort nåt enkelt.

Upphovsrätt eller upphovsfel – det är frågan

- Det är inte värt att bråka för de småpengarna. Man vill inte framstå som en bråkstake.
- Det är inte vanligt, för inget kan nåt om det.,
- Det brukar allmänt betraktas att de har den rätten att använda saker i marknadsföringen.
- Det är olika. Mina konstverk har jag copyright till, men vissa bilder vill jag ska spridas, då släpper jag dem fria.
- Jag har aldrig slagits för upphovsrätten, det känns inte som en framkomlig väg. Ska man hålla på och slåss om småsaker blir det hopplöst att förhandla.
- Det är kutym att man avsäger sig den.
- Du skulle göra dig totalt omöjlig.
- Jag har gett upp försöken att få betalt för egna bilder. Numera säljer jag på dem fotografernas bilder istället. Där är upphovsrätten självklar.
- Jag har aldrig avtalat bort den – den har bestulits mig utan min medverkan.
- Riksställningar gjorde en kopia av mitt verk. Det fick jag inget betalt för.

Störst går först – men åt vilket håll?

Är det skillnad mellan olika typer av arrangörer? Kan man förmoda att de stora, statliga institutionerna är föredömen?

- Den stora skillnaden ligger i försäkringarna. Den stora likheten är att ingen har några pengar.
- Skillnaden? Är det ett konstnärskollektiv så jobbar alla gratis. Är det ett museum så får alla betalt utom du.
- Skillnader spelar ingen roll, det är självklart för mig att bara välja bort det som inte passar mig. Jag gnäller inte om sånt.
- Jag som konstnär förhåller mig också väldigt olika. Jag visar gärna verk utan ersättning i ett ideellt sammanhang. Handlar det om statliga eller kommunala konstinstitutioner är det en helt annan sak.

Obehaglig blyxtbelysning

Som avslutning en bukett kommentarer, som spänner över hela spektret av orättfärdigheter som är en del av verkligheten för konstnärer som deltar i utställningar.

- I konstnärskollektiv sammanhang händer det att arrangörerna gärna själva offerar sina tv-apparater under utställningens sex veckor, men jag har aldrig varit med om att någon som jobbar på en statlig eller kommunal institution (som till råga på allt har bra lön!) skulle drömma om att låna ut sin flatscreen...
- Det är nog det värsta, ofta får alla andra betalt under veckan man jobbar tillsammans förutom konstnären.
- Konstnärens pengar kan alltid förhandlas bort.
- En vanlig kommentar för att de ska slippa betala nåt är att de ska "försöka få kommunen att köpa nåt". Sen köper de ett grafiskt blad för 2.000. Det där gick jag på i många år.
- Alla sitter vi där som panelhonor och väntar på att bli upptäckta.
- Motpartens inställning är så njugg. De anser inte att man är jämbördig.
- Anna Nordlander-museet är föredömligt, allt är så välordnat och man bemöts med respekt. Där råder idealförhållandet. (Just A N-museet nämns flera gånger som en föredömlig institution att arbeta med.)
- Vid evenemang utomlands är ibland svensk konst utställd. Jämför vad konstnärerna får för ersättning för det, med vad diplomaterna får som går på vernissagen.
- Det är en socialistisk idé att konstnären avlönas av staten och arbetar gratis. Det skapar ett totalitärt system där få väljer få. Men nu finns nästan inga stipendier att å, så hela idén med gratis arbete faller. De olika bidragen deformerar marknaden.
- Galleristerna vill gärna ha pengarna, men de vill inte jobba nåt.
- Man måste ha klart för sig att det handlar om affärer och ha stenkoll på de praktiska bitarna.
- Utan papper på allt händer det ständigt att man hamnar i situationer där man är överens, men sen så förverkligas inte det.
- Konstnärslön är att inte ta sig på allvar.

- Utomlands tar de för givet att man är finansierad genom IASPIS, annars får man inte vara med. Så de som har bra kontakter på IASPIS får fler utställningar utomlands.
- När blir det självklart att alla som jobbar med en utställning ska få betalt, inte som nu alla utom konstnären?
- Det fattas inte jobb, men det går inte att få nån att betala för det.
- Faran med att införa nån sorts lön för hängningen och liknande är att arrangören bestämmer sig för att fixa den utan konstnären. Nån curator ska bestämma och hänger tavlor upp och ner.
- Det är lite Robinson-känsla över det, med utslagning hela tiden. Man måste bevisa sig om och om igen och blir bedömd utan att bli tillfrågad. Det är psykiskt tufft.
- Jag fick mina verk förstörda vid en utställning. Arrangörens besked? ”Vi hann inte försäkra”. Så där stod jag.
- Om man inte är beredd att betala vad det kostar går man miste om en massa konst som aldrig blir skapad.
- Nittve sa i DN att de betalar extra för installationer. Det stämmer inte, i alla fall inte alltid.
- När Konstfack skulle skapa ett videobibliotek bad de alla videokonstnärer att skänka dem varsitt verk! Vad ger det för signaler till eleverna, när t o m deras egen utbildare anser att det är okej att kräva att konstnärer ska ge bort sitt levebröd?
- Man kan ju mingla runt på en glassig fest utan att det ger ett enda dugg. Utom baksmälla.
- Allt sker i en anda av att det sker till allas bästa och först efteråt fattar man att det gällde alla andras bästa.
- Många konstnärer tänker inte i begrepp som tid och pengar. Men då lurar de bara sig själva.
- Konstnärernas ekonomiska underläge gör att det blir en hobbyfiering av konsten. Det blir den som klarar en alternativ försörjning, inte den som är bäst, som kan ha råd att bli framgångsrik.